

PRATARMĖ

Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, 1910 metais išleidusi plonytę knygėlę *Lietuvoje: kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją*, tapo pirmuoju šiuolaikinės lietuvių kultūros kritiku.¹ Kiek vėliau, I Lietuvos Respublikos laikais, jų atsirado daugiau. Man įspūdingiausias Stasys Šalkauskis, o po II pasaulinio karo – Vytautas Kavolis ir Algirdas Julius Greimas.² Kiti turbūt išskirtų ar pridėtų kitus.

Per penkis Tarybų Lietuvos dešimtmečius buvo labai daug tylaus nepritarimo oficialiajai kultūrai ir negatyvumo jos atžvilgiu, bet kažin, ar šis santykis buvo kritiškas ir artikuliuotas, juolab – ar buvo mąstoma apie šiuolaikinę jos alternatyvą. Išlikę liudijimai šito beveik nerodo, dažnai pasigendama tekstų, rašytų „į stalčių“. Bene vienintelė išimtis – Tomo Venclovos tekstai.³ Vėlesni mėginimai rekonstruoti pamatinius šio laikotarpio mąstysenos, veiksenos, jausenos ar vaizduotės bruožus kol kas nėra labai įspūdingi.

¹ Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), *Lietuvoje: kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją*. Vilnius: Juozapo Zavadskio spaustuvė, 1910; perspausdinta in: Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 4, Vilnius: Vaga, 1998, p. 115–155.

² Arūnas Sverdiolas, „Stasio Šalkauskio lietuvių kultūros projektas“, *Darbai ir dienos*, nr. 74, 2020, p. 1–23.

³ Tomas Venclova, *Vilties formos. Eseistika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991; Tomas Venclova, *Pertrūkis tikrovėje: straipsniai apie literatūrą ir kultūrą*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013; Tomas Venclova, *Prarasto orumo beiėškant: publicistikos straipsnių rinktinė*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2016.

Nepriklausomos valstybės atstatymas – epochinis lūžis Lietuvos istorijoje – atvėrė labai plačią kultūros ateities perspektyvą, kartu pareikalaudamas iš amžininkų kritiškai apmąstyti turimus jos išteklius bei veikiančius sąmonės mechanizmus. Bet per štai jau tris dešimtis metų nuveikta labai nedaug. Vėlgi yra išimtis – dvi stambios Zenono Norkaus knygos, kuriose nagrinėjami dabartinės Lietuvos politinės kultūros klausimai.⁴ Kiti kultūros klodai lieka beveik nepalieti kritinio žvilgsnio. Kol kas neapsvarstytas Arvydo Šliogerio indėlis į mūsų kultūros kritiką.⁵

Dar vykstant mūsų aksominei revoliucijai, bene 1989 metais parašėme su Tomu Sodeika esė „Gyvenimas kolboje ir tuoj po to“.⁶ Šią giją punktyriškai tiesiau toliau. Paprastai skaitydavau pranešimus metiniuose Santaros suvažiavimuose, o paskui jų pagrindu parašydavau tekstus. Aptariau korinę ar, tiksliau įvardinus, klaustromorfinę viešosios erdvės sąrangą (ji sudaryta iš smulkių ir ankštų segmentų,

⁴ Zenonas Norkus, *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008; Zenonas Norkus, *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai. Kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: Aukso žuvis, 2014.

⁵ Arvydas Šliogeris, *Post scriptum*, Vilnius: Regnum, 1992; Arvydas Šliogeris, *Konservatoriaus išpažintys*, Vilnius: Pradai, 1995; Arvydas Šliogeris, „Apie vieną kitą grėsmę Lietuvai“, in: Viktorija Daujotytė, Valentinus Mikelėnas, Arvydas Šliogeris ir kt., *Nerimas*, Vilnius: Tyto alba, 2012, p. 75–89.

⁶ Tomas Sodeika, Arūnas Sverdiolas, „Gyvenimas kolboje ir tuoj po to“, in: Justinas Dementavičius, Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas, Alvydas Jokubaitis, Vytautas Radžvilas (sudarytojai), *Lietuvos politinės minties antologija, t. 3. Politinė mintis Lietuvoje 1940–1990*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 372–385.

kuriuos skiria neįveikiamos žvilgsniui ir užkertančios kelią komunikacijai sienelės) – savotišką viešosios erdvės, kurioje gali plačiai skliti teoriniai, moraliniai, estetiniai, politiniai ir kitokie svarstymai bei meninės praktikos, ydingą alternatyvą. Nagrinėjau šios erdvės horizontalumą (lėkštumą), neleidžiantį pasirodyti viešumoje bent kiek iškilesnėms idėjoms, o aukštosios kultūros reiškinius paliekantį idiosinkrazinius, dispersiškus ir bergždžius. Kaip vertybių ir paties kultūros aukštybės (arba gelmės) matmens redukavimo bei sulėkštinimo mechanizmą interpretavau cinišką mąstymą ir veikimą. Nagrinėjau postmodernios simuliakro problematikos mutaciją dabartiniame mūsų mąstyme ir kalbėjime apie kultūros dalykus. Visa tai sudėjau į knygą *Apie pamėklinę būtį ir kiti etiudai*.⁷

Dabartinės mūsų kultūros kritikos etiudus kartkartėmis parašydavau ir vėliau. Į šią knygele, kolegų Danutės Bacevičiūtės ir Rasiaus Makselio paskatintas, sudėjau keturias esė, išspausdintas „Baltų lankų“ žurnale, daugiau ar mažiau jas peržiūrėjęs.⁸ Kavolis, 1992 m. apžvelgdamas savo plačiai suprantamos kultūros sociologijos darbus, užbaigė: „su Pauliu Valéry galėčiau pasakyti, kad tai, ką pa-

⁷ Arūnas Sverdiolas, *Apie pamėklinę būtį ir kiti etiudai*. Vilnius: Baltos lankos, 2006. („Korys, migla ir rėtis. Dabartinės lietuvių kultūros erdvėlaikio ypatybės“, „Lėkštutėlė lėkštelė. Keli dabartinės Lietuvos viešosios erdvės ypatumai“, „Cinizmas pas mum: aukštybės redukcija“, „Šis tas apie pamėklinę būtį svetur ir čionai“.)

⁸ Arūnas Sverdiolas, „Mažaraštė kultūra. Sociokultūrinis etiudas“, *Baltos lankos*, nr. 27, 2007, p. 44–64; Arūnas Sverdiolas, „Išminties dorybė. Iš principo ir iš tikrųjų“, *Baltos lankos*, nr. 36, 2012, p. 5–27; Arūnas Sverdiolas, „Cloaca maxima. Lietuvos žiniasklaida šiandien“, *Baltos lankos*, nr. 40, 2019, p. 88–104.

rašiau, labai greitai nustoja būti mano dalimi. Syki užrašęs, jau nebesigrumi su tais klausimais savyje, jie jau atiduoti, jau priklauso kitiems. Pačiam pasidaro nebeįdomu, nes užbaigta”⁹. Apie save galėčiau pasakyti priešingai: tam tikrą atliktą minties darbą fiksuojantis tekstas visuomet lieka tartum neužbaigtos šachmatų partijos figūros ant lentos, prie kurios knieti grįžti, tai yra tęsti ir perrašyti. Gavęs proga, šįkart taip ir padariau. Bet vienas tekstas – „Kas yra partija Lietuvoje“, skaitytas Santaros suvažiavime 2019 metais, o paskui plėtotas, pasirodo pirmą kartą.

Paskutinioji esė, „Skonio reikalas“ iš pažiūros atrodo nedaug tesusijusi su gyva lietuvių kultūros dabartimi, čia nenagrinėjama konkreti jos *hic et nunc* problematika. Tai ne kritinis tam tikro kultūros lauko *status quo* aprašymas, o veikiau šiokia tokia sugestija, kokiomis vidujybės instancijomis ar sprendimo galiomis turėtų remtis kultūrinė visuomeninė tikrovė, kad taptų tobulesnė. Skonio klausimas, savo ruožtu, sugrąžina prie pirmojoje esė kelto išminties klausimo. Rūpesčio skatinama savosios kultūros kritika siejasi su ateities, atverties paieška ir viltimi ar, atsargiau kalbant, su vilties viltimi.

⁹ Vytautas Kavolis, „Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų“, in: Rita Kavolienė, Darius Kuolys (sudarytojai), *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 30–31.